

## Fennistiikan tieteenparadigmas- ta ja sen ohjausvaikutuksesta<sup>1</sup>

1. T a u s t a k s i. Empiirisen tieteen väitetään usein olevan arvopremisseistä vapaata ja objektiivista. Tämä väite saattaakin pitää paikkansa, mikäli ajatellaan jonkin erityisongelman tutkimista tietyn teorian ja sen määräämän metodologian kehystämänä. Mutta tieteellisen objektiivisuuden problematiikka piilee-kin ratkaisevasti muualla, nimittäin teorian, metodologian ja tutkimusongelmien v a l i n n a s s a.

Periaatteessa tutkijalla on täysi vapaus valita teoriaa ja tutkimuskohteita henkilökohtaisen maailmankuvansa, ideologiansa, taustatietojensa ja yleisten mieltymystensä mukaisesti. Mutta käytännössä k o u l u t u s on se tekijä, joka ratkaisevimmin vaikuttaa hänen valintoihinsa. Koulutuksen kautta välitetään tietoa tieteenalan aikaisemmista saavutuksista, sen ongelmanasetteluista, teorianmuodostuksesta ja metodologiasta: nämä tekijät muodostavat tieteenalan p a r a d i g m a n (vrt. Kuhn 1970). Ensisijaisesti tutkimusperinteeseen nojautuva paradigma määrittää, mikä on alalla »normaalitiedettä», ja alan koulutus on laajalti tämän mukaista. Perinteinen paradigma suosii luonnostaan omatyypistä tutki-

musta ja suuntaa opiskelijoiden mielenkiinnon nimenomaan tällaiseen tutkimukseen: tämän se tekee pitkälle ulottuvan koulutuksellisen suosituimmuusasemansa turvin. Mutta saattaa myös olla olemassa vaihtoehtoisia näkökantoja, joita ei ole ehditty, voitu tai haluttu sisällyttää normaalitieteeseen tämän ollessa voimakkaimmillaan ja jotka jäävät koulutuksessa hyvin vähälle tai kokonaan sen ulkopuolelle. Tilanteen ollessa tämä ja varsinkin kun ruvetaan etsimään vaihtoehtoja ja täydennyksiä normaalitieteelle, keskustelu eri paradigmoista ja niiden eroista on tarpeellinen.

Fennistiikalla<sup>2</sup> on ollut verrattain pitkä ja homogeeninen normaalitieteen kausi, mutta toisaalta monet merkit viittaavat siihen, että fennistinen tutkimus on nyt laajalti etsimässä uusia suuntaviivoja (vrt. kohtaan 7).

Tarkoitukseni on yrittää tehdä eksplisiittiseksi muutamat perinteisen fennistiikan premisseistä sekä varsinkin tuoda keskustelun alaiseksi niiden koulutusta ja tutkimusta ohjaava vaikutus. Tämä on erityisen tärkeätä ajankohtana, jolloin uudelleen orientoituminen alkaa käydä ilmeiseksi. Tulevaisuuden koulutusta ja tutki-

---

<sup>1</sup> Tämä kirjoitus perustuu esitelmään, jonka pidin kolmansilla lauseopin ja semantiikan päivillä Oulussa 5. 10. 1974. Kiitän Nils Erik Enkvistiä, Terho Itkosta, Göran Karlsonia, Mauno Koskea ja erityisesti Auli Hakulista saamastani kritiikistä. Kiitokseni monista avartavista keskusteluista ei enää tavoita edesmennyttä Pekka Uusivirtaa.

<sup>2</sup> Käsitteellä 'fennistiikka' tarkoitan Nykysuomen sanakirjaan liittyen s u o m e n k i e l e n t u t k i m u s t a. Ulkopuolelle jää siis muihin itämerensuomalaisiin ja suomalais-ugrilaisiin kieliin kohdistuva tutkimus.

musta voimme suunnitella vain vasten menneisyyden ja nykyisyyden antamia kokemuksia.

Esittelen ensin käyttämäni tieteellisen tutkimusprosessin yleismallia (vrt. Wallén 1971, Lindström et al. 1972). Tieteellinen tutkimustyö voidaan karkeasti jakaa kolmeen osaan: ohjaustoimintoihin, tutkimukseen ja tutkimustulosten levittämiseen. Itse tutkimus tähtää tutkimuskentän ilmiöiden kuvaamiseen ja selittämiseen. Kerätään ja muokataan kieliainesta, tuodaan esille ongelmia ja esitetään alustavia hypoteeseja. Hypoteesit testataan kieliainesta ja aikaisempaa tietoa vasten. Saavutetut tiedot systemoidaan malleiksi ja teorioiksi. Tutkimustulosten levittämiseksi taas on kaksi tarkoitusta: toisaalta asiasta kiinnostuneiden informointi, toisaalta tulosten saattaminen hyväksyttäväksi.

Aiheemme kannalta tähdellisin on kuitenkin tutkimusprosessin ensimmäinen vaihe eli ohjaustoiminta, jotka muodostavat tieteenalan paradigman. Ohjaustoiminnoista tärkeimmät ovat seuraavat (vrt. Lindström et al. 1972 s. 5):

1. Omaksutaan perspektiivi, joka epätarkasti sanoen on tutkijoiden tapa tajuta tutkimuskenttä ja nostaa esiin tietyt tutkimuskohteet.
2. Omaksutaan tieteenihanne, joka määrää tieteen pelisäännöt.
3. Suunnitellaan tutkimuksia.
4. Harjoitetaan sisäistä kritiikkiä sellaisten kriteerien nojalla, jotka tieteenihanne asettaa.
5. Diagnostisoidaan esiintyneitä vaikeuksia (esim. ristiriitoja tiedossa ja vaihtoehtoisten kuvausten paremmuutta).

Perspektiivi on siis tapa tajuta tutkimuskenttä. Kenttä strukturoidaan tietyllä tavalla, ja eräät sen ilmiöt kohoavat esiin tutkimukselle tärkeinä. Niinpä neogrammaatikko näkee kieliaineksessa sen diakronisen ulottuvuuden, klassinen strukturalisti havaitsee siinä oppositio- ja

distribuu-tiosuhteita, kun taas generatiivisen kieliopin kannattaja tajuaa aineksen mentaalisen sääntömekanismin tuotokseksi. Nämä ovat esimerkkejä mahdollisista perspektiiveistä kieliaineksen suhteen. Perspektiivi määrää sen, mitä tajutaan, miten tämä tajutaan ja mitä ei tajuta. Perspektiivillä on siis valikoiva (ja samalla rajoittava) sekä hahmottava vaikutus. Näin kulloinkin perspektiivi ohjaa tutkittavien ilmiöiden valintaa. Neogrammaatikko tutkii ensisijaisesti kielen muutoksia (muttei synkronisia rakenteita), strukturalisti tutkii oppositioverkostoja (eikä vain pintavarianttien tuottamista), ja generativisti laatii sääntösystemejä (muttei varsinaisesti yksikkösystemejä). Tärkeää on, ettei perspektiivi vaikuta tutkimuskohteiden valintaan vain tiettyinä ajankohtina. Pitkällä tähtäimellä se muokkaa tutkimuksen suuntaamista.

Perspektiivi vaikuttaa siis tutkijoiden tietoihin tai tiedostamattomiin päätöksiin tutkimuskohteita valittaessa. Toisaalta tieteenihanne laajalti määrää ongelmien käsittelyn asettaen vaatimuksia käsitteen- ja teorianmuodostukselle, käytettävälle metodiikalle ja välineistölle jne. Eri tieteenihanteet vastaavat eri tavoin seuraaventyypisiin kysymyksiin:

— Mitä tieteellinen tieto on? (Varma empiirinen totuus? Tilapäisesti oikealta näyttävä mutta toistaiseksi kumoamaton hypoteesi? Se mistä tutkijat ovat samaa mieltä? Se mikä seuraa tietyn metodin soveltamisesta?)

— Mikä on kieliaineksen asema tietessä? (Se pohja jota tutkimus kuvaa ja luokittelee? Se aines jota vasten hypoteesit testataan?)

— Mitä kieliainesta saa käyttää? (Puhunnoksia sellaisinaan? Myös intuitioita?)

— Onko tutkimus ensisijaisesti induktiivisten yleistysten esittämistä vai deduktiivista hypoteesien testaamista?

— Mikä on tieteellisen selityksen luonne? (Kausaalinen? Formaalin? Teleo-

loginen? Kvantitatiivinen? Tulkinallinen? Pragmaattinen?)

— Miten argumentoidaan hyväksyttävästi? Jne.

Yllä sanotun perusteella on selvää, että perspektiivi ja tieteenihanne ovat tärkeitä tutkimusta ohjaavia tekijöitä: ne määräävät pitkälle sekä tutkimuskohteiden valinnan että niiden käsittelyn. On syytä huomauttaa, etteivät perspektiivi ja tieteenihanne ole toisiaan pois sulkevia käsitteitä; päinvastoin tietty perspektiivi ja tieteenihanne tukevat toisiaan ja limittyvät. Mutta ei ole olemassa mitään kerta-kaikkisia tulkinnasta vapaita kriteerejä, joihin vedoten jokin tietty perspektiivi ja tieteenihanne voitaisiin osoittaa oikeaksi ja muut vääräksi. Jos tällaisia kriteerejä olisi, ei olisi kilpailevia teorioita.

Kohdissa 2, 3 ja 4 yritän luonnehtia viime vuosikymmenien fennistiikan perspektiivin ja tieteenihanteen näkyvimpiä piirteitä. Tätä yritystä vaikeuttavat kuitenkin useat tekijät. Ilmeinen on liiallisen yleistyksen vaara: kaikki fennistit eivät tietenkään ole harjoittaneet samantyyppistä tutkimusta. Onko yleiskäsite 'fennistiikka' ankkuroitavissa todellisuuteen? Koulutuksen ja tutkimuksen ohjauksen analyysissa päätöksentekijöiden kannanotot ovat ilmeisen tärkeitä; päätöksen tekijöitä ovat nykyisessä yliopistohallinnossa lähinnä professorit. Tällä ryhmällä on laajimmat ohjausmahdollisuudet, mikä ilmenee tutkintovaatimusten sisällön määrittämisessä, tutkimusaiheiden antamisessa opiskelijoille, valmiiden tutkielmien arvostelussa sekä ylimmän opetuksen suhteellisessa riippumattomuudessa tutkintovaatimuksista. Ottaen nämä seikat huomioon keskityn tarkastelemaan fennistiikan vaikutusvaltaisimpien edustajien kannanottoja.

Mahdollinen virhelähde arvovaraisten premissien tarkastelussa on edelleen se, että tarkastelijan o m a t premissit pyrkivät värittämään hänen tulkintaansa epäoikeudenmukaisella tavalla. Tämän vaaran välttämiseksi käytän runsaasti

viittauksia ja sitaatteja.

Kohdat 5 ja 6 omistan paradigman koulutuksellisen ja tutkimuksellisen ohjausvaikutuksen analyysille. Tarkastelen lyhyesti yliopistojen suomen kielen tutkintovaatimuksia sekä laajempien tutkimushankkeiden aihepiiriä. Eritoten puutun fennistiikan pitkäaikaissuunniteluun sellaisena kuin se ilmenee »Kansallisten tieteiden kehittämissuunnitelmassa». Kohdassa 7 pohdin vihdoin käsittelemieni ongelmien ajankohtaisuutta.

2. Fennistiikan perspektiivistä. Yleisesti ottaen haluaisin luonnehtia fennistiikan tutkimusperspektiivin muotoutumiseen ratkaisevimmin vaikuttaneet tekijät käsitteillä konkreettisuus, historismi ja kansallishenkisyys. Seuraavassa tarkastelen näitä yksitellen.

2.1. Konkreettisuus. Fennistiikan ensisijaisena tutkimuskohteena on konkreettinen kieliaines eli fysikaaliset puhunnokset ja tekstit. Tutkimuksen tehtävänä on kuvata ja selittää näissä aineistoissa havaittavia ilmiöitä. Penttilä on pukenut konkreettisuuden premissin seuraavaan sanamuotoon:

— — kirjoituskielen takaa tai alta ei millään keinoin, ei mikroskooppilakaan löydä mitään, jolla olisi kielitieteellistä merkitystä. Vastaavalla tavalla on äännsäkielen laita. Tarkinkaan fysikaalinen tutkimus ei paljasta mitään äänivärdhysten todellisuuden takaa tai alta. (Penttilä 1971 s. 9.)

Tällaisen konkreettisen perspektiivin hahmottama tutkimuskohde on selvästi toisentyypinen kuin puhtaaksi viljellyn strukturalismin ja generativismin. Generatiivisessa kielioipista tutkitaan puhujan — kuulijan mentaalista kompetenssia (ts. tutkimuskohde sijaitsee ihmisen sisällä) ja strukturalismissa taas tutkitaan rakenteita, jotka käyttäkseni Esa Itkosen (1974 s. 123) sanontaa sijaitsevat »toisessa ulottuvuudessa» kuin havaittavat puhetuotokset. Konkreettinen näkemys eroaa näistä, koska sen mukaan puhe-

ja kirjoitustuotoksia tutkitaan materiaalisina ilmiöinä. Tämän osaperspektiivin ilmentymiä on havaittavissa ainakin kahdella. Toisaalta se johtaa kieliaineksen ja sen tallentamisen merkityksen tähden-tämiseen (vrt. kohtaan 3.2), toisaalta taas teorianmuodostus saa vähemmän näkyvän aseman. Näissä suhteissa on valaisevaa verrata suomalaisen kielitieteen kehitystä 1900-luvulla vastaavaan kehitykseen Norjassa, Ruotsissa ja Tanskassa. Selvä ero on se, että Suomeen ei ole syntynyt uudemman lingvistiikan influoimia koulukuntia, vrt. esim. Vogtiin Norjassa, Malmbergiin Ruotsissa ja Hjelmleviin Tanskassa. Paavo Siron työtä lukuun ottamatta voitaneen todeta, että 1960-luvun loppuun saakka uudempien, teoreettisemmin asennoituvien lingvistiikan suuntien vaikutus fennistiikkaan oli verrattain vähäistä.

Perspektiivin konkreettisuudella on toinenkin aspekti, jota voisi nimittää yksityiskohtaisuuksien suosimiseksi. Tämä ilmenee tutkimuskohteen rajaamisessa: fennistiikassa tutkitaan useasti yksityisongelmia pikemminkin kuin laajoja yleisilmiöitä. Käytännössä sen paremmin kuin teoriassakaan 'yksityisongelman' ja 'yleisilmiön' rajaa ei voi tarkoin määrittää, mutta esim. useimpien 1960- ja 1970-lukujen fennistiikan liseniaatin- ja väitöskirjatöiden aiheet katsoisin lähinnä yksityisongelmiksi. Tällöin tutkitaan yhden idiolektin tai murteen erityispiirteitä, yhtä sanuetta, yhtä johdinta, jonkin määrä-aseman äänneistöä jne. Paljon harvemmassa ovat laajoja asiakokonaisuuksia kattavat aiheet, vrt. Seulasen 1/1972 s. 13—15. Keskitytään siis yksityiskohtaisiin analyysiin pikemminkin kuin laajoihin synteeseihin. Tähän liittyy läheisesti ongelma, jota Pauli Saukkosen termiä mukaillen haluaisin kutsua »harvinaisuuden ongelmaksi». Monesti tutkimuskohteet ovat nimittäin perifeerisiä ja pienifrekvenssisiä suomen kielen keskeisen rakenteen ja käytön kannalta.

Konkreettisuuden osaperspektiivin kolmantena ilmentymänä pitäisin varians-

sien suosimista. Tällä tarkoitan sitä, että tutkimuskohteissa havaitaan erityisesti niiden vaihtelevat piirteet eli varianssit, ei niiden yhdenmukaisuutta eli invariansseja. Näin muodoin päähuomio usein kiintyy esim. idiolektien ominaispiirteisiin, murteiden väliin eroihin, yleiskielen sekakoosteisiin jne. Tutkimuskohteiden »common core», niiden koko suomen kielen rakenteen kannalta merkitsevin yhteisaines, jää monesti toisarvoiseen asemaan. Varianssien suosiminen on vaikuttanut mm. siihen, että murteen tutkimus on ollut paljon vilkkaamman tutkimuksen kohteena kuin yleiskieli. Dialektologian hallitsevasta asemasta on helppo vakuuttua silmäilemällä viime vuosikymmenien fennistiikan väitöskirjojen aiheita ja niissä käytettyjä korpuksia.

Variaation ongelmien selvittelyssä aineistoon hukkumisen vaara saattaa olla lähellä. Mutta jos perinteisesti on liiaksi kiinnitetty huomiota variaation ongelmiin, voitaneen toisaalta väittää, että strukturalismi ja generativismi invarianssien etsimisessään toisinaan ovat menneet liian pitkälle unohtaen variaation olemassaolon. Redundanttina ilmiönä todellisuuden variaatio on pyritty eliminoimaan kuvauksesta esim. eemisen ja eettisen tason distinktiolla tai kompetenssin ja performanssin jyrkällä erottamisella. Sekä varianssi että invarianssi on mahdutettava mukaan yksityisiin kuvauksiin yhtä hyvin kuin yleiseen teorianmuodostukseen.

2.2. **Historismi.** Fennistiikan perspektiivin hallitsevimpiä piirteitä on historismi, millä tarkoitan, että tutkimuskentän aineistot tajutaan ensisijaisesti historiallisen kehityksen tuotoksiksi eikä niinkään usein omaehtoisiksi synkronisiksi tutkimuskohteiksi (tällä en tarkoita, että synkronian ja diakronian rajan pitäisi olla ehdottoman jyrkkä). Näin ollen tutkimus on useimmiten keskittynyt ajallisesa ulottuvuudessa tapahtuneisiin muutoksiin. Vuosisadan alussa junggrammaatti-

suus oli kielitieteen muotivirtaus. Ajan taustaa vasten on luonnollista, että Setälän (1921 s. 9) mielestä »— — historiallisgeneettinen tutkimus on katsottava kielen-tutkimuksen korkeimmaksi asteeksi, jonka päämääriä deskriptiivinen tutkimus palvelee». Penttilä puolestaan on kuvannut 1920-luvun perspektiiviä näin (mielipi-teet eivät ole hänen omiaan):

Se käsitys, että kielen historiallinen — — tutkimus edustaa kielentutkimuksen ete-vintä osaa, on ainakin meikäläisessä kieli-tieteessä vallitseva. Minun sopii tästä osoi-tukseksi viitata siihenkin seikkaan, että historiallisen vastakohta 'deskriptiivinen' jostakin tutkimuksesta käytettynä jo riittää sisältämään myös määrätynlaisen arvostuk-sen asianomaisen työn tieteellisyydestä: tut-kimus on ehkä hiukan oppilastyömäinen tai ainakin verraten vaatimaton aikaan-saannos. (Penttilä 1928 s. 277.)

Historiallinen asennoituminen on hal-linnut fennistiikkaa läpi vuosikymmenien. Käytännössä tutkimus on kohdistunut nimenomaan äännehistoriaan, josta on muodostunut eräänlainen fennistiikan tu-kipylväs (vrt. G. Karlsson 1965 s. 14 ja Paunonen 1970 s. 343). Leskinen on ku-vannut fennistiikan kehitystä näin:

Suomalainen kielentutkimus on jo lähes sadan vuoden ajan ollut voittopuoli-sesti historioivaa. — — Äänne-historia ja siihen liittyvät ilmiöt ovat Setälän päivistä saakka olleet kielitie-temme keskeisimpinä tutki-muskohteina. — — Mainitsematta ei tässä yhteydessä myöskään voida jättää sitä, että meillä erittäin hyvin tuloksiin yltänyt sanastontutkimus on aina ollut luonteeltaan historioivaa. — — se [nim. deskriptiivinen suomalai-nen lingvistiikka: F.K.] ei ole kos-kaan kyennyt uhkaamaan historioivan tutkimuksen valta-asemaa. (Leskinen 1968 s. 1—2.) (Harvennukset lisätty: F.K.)

Samantyyppisistä kehityksen ja tilan-teen kuvauksista ks. esim. L. Hakulinen (1946 s. 343), Penttilä (1946 s. 337) ja Ravila (1967 [1941] s. 25 sekä 1967 [1959]

s. 67). Fennistiikan painopiste on edelleen melko selvästi kielihistoriassa. Vuoden 1960 jälkeen ilmestyneistä väitöskirjoista noin kaksi kolmannesta on ollut histo-riovia.

2.3. Kansallishenkisyys. Fennistiikan tutkimusideologialle on pit-kään ollut leimaa antavaa kansallishenki-syys. Tämän perspektiivin ominaisuuden tekee varsin ymmärrettäväksi fennistiikan historiallis-poliittinen tausta, jonka muo-dostavat sellaiset tekijät kuin suomen kielen ja suomenkielisen kansanosan pit-käaikainen räikeä syrjintä sekä näiden ja muiden epäkohtien korjaamiseksi synty-neet kansallinen herääminen, kasvava isänmaallisuuden tunne ja suomalaisuus-asia. Tätä taustaa on »Kansallisten tietei-den kehittämisohjelmassa» luonnehdittu seuraavasti:

Kansallisen heräämisen, valtiollisen sor-ron ja itsenäistymispyrkimysten vuosikym-meninä oli oman kielen, kirjallisuuden, kansanperinteen ja historian arvo tutki-muksen ja opetuksen keskeiskohtena Suo-messa kiistaton. Käsitettiin, että Suomen kansalla oli tulevaisuutta sikäli kuin sillä oli omaa historiaa ja sikäli kuin suomen kieli oli kehitettävissä kulttuurikieleksi ja Suomen kirjallisuus kansainvälisiin saavu-tuksiin yltäväksi kansalliskirjallisuudeksi. Kalevala ja kaikki se vuosituhantien hen-genviljely, johon kansalliseepos perustui, oli tulevaisuudenuskon vankimpana kulma-kivenä. (KTK 1965 s. 7.)

Mitkä ovat tämän osaperspektiivin ilmentymät? Ensiksi korostetaan fennis-tiikan kansallisia päämääriä ja kansalli-esti merkittävien aatteiden edistämistä palvelevaa tehtävää (vrt. Penttilä 1946 s. 324, L. Hakulinen 1956 s. 167, KTK 1965 s. 7 ja Rapola 1967 s. 138—141). Yhtyneenä historismiin täten suuntautu-nut fennistiikka tähtää perinteiden sekä kansan historiallisten vaiheiden selvittä-miseen ja sitä kautta suomalaiskansallisen identifikaation määrittämiseen.<sup>3</sup> Mutta kansallishenkisyys ei ole vain abstrakti-

<sup>3</sup> Tällaisten aatteellisten tarkoituserien ajamiseksi perustettiin alkuaan sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seura että Kotikielen Seura (vrt. Rapola 1960a s. 28 ja Turunen 1966 s.

nen ideologinen ohjelma: se myös muokkaa perspektiiviä suuntaamalla tutkimuksen tiettyihin uomiin. Toisaalta tämä koskee tutkimuskohteiden valitsemista, mikä on sekä luonnollista että tarpeellista ajankohtana, jolloin anglosaksisvaikutteinen yhtenäiskulttuuri painaa päälle. Kuka tutkisi suomen kieltä ja sen sivistysmerkitystä, ellemme itse tekisi sitä? Mutta toisaalta (ja varsinkin) kansallishenkisyys on vaikuttanut fennistiikan tieteenihanteen muotoutumiseen ohjaten aputieteiden valintaa. Käsite 'kansalliset tieteet' on syntynyt nimenomaan tältä pohjalta. Näitä tieteitä ovat ennen kaikkea kotimaiset kielet, kotimainen kirjallisuus, suomen sukukielet sekä aineellinen ja henkinen kansankulttuuri. Folkloristiikka ja kansatiede mainitaankin usein fennistiikan ja suomen kielen opiskelun tärkeinä aputieteinä, vrt. Ikola (1959 s. 225) ja T. Itkonen (1968 s. 110). Näin kansallishenkinen osaperspektiivi suuntaa fennistiikan pois yleisen kieliteorian kysymyksenasetteluista kohti spesifisempiä kansallisia ongelmia ja vaikuttaa täten ratkaisevasti koko fennistiikan luonteeseen ja sen tieteellisiin tavoitteisiin.

3. Fennistiikan tieteenihanteesta. 1900-luvun fennistiikan merkittävin teorianlähde on ollut äänne- ja muotohistorian tutkimukseen keskittyvä junggrammaattisuus. Junggrammaatikkojen tieteenfilosofia on positivistinen. Seuraavassa käsittelen ensin yleisesti positivismiin heijastumista fennistiikkaan ja sen jälkeen puutun yhteen sen erityisilmentymään, nimittäin aineskeskeisyyteen.

3.1. Positivismi. Positivistisen tiedonkäsityksen mukaan tavoiteltavan tieteellisen tiedon pitää olla mahdollisim-

man varmaa; kutsun tätä varman tiedon ihanteeksi. Tämän premissin on selvästi ilmaissut esim. Rapola (1960a s. 29). Toisaalta on myös huomautettu, että perinteisen diakronisen metodologian avulla saavutettu tulos on totuusarvoltaan vain suhteellinen (esim. Leskinen 1968 s. 4). Tiedon varmuus jää näin oikeastaan saavuttamatta, mutta se on kuitenkin tieteellisen tutkimisen periaatteellisena johtotähtenä.

Positivistinen tiedonkäsitys nojautuu kielitieteen osalta kahteen pääoletukseen. Ensinnä katsotaan, että materiaaliset puhe- ja kirjoitustuotokset (tutkimuksen empiiriset tosiot) ovat objektiivisia ja tulkinnasta vapaita. Toiseksi oletetaan, että tutkimuksen subjektiiviset tekijät voidaan välttää käyttämällä konkreettista kieliaineesta mahdollisimman runsaasti. Tällöin katsotaan, että tiedon varmuus ja objektiivisuus lisääntyy sitä mukaa, mitä lähempänä empiriaa tieto on, mitä konkreettisempia käytetyt käsitteet ovat ja mitä vähemmän niitä on käytetty. Tieto on tämän käsityksen mukaan toisin sanoen sitä varmempaa, mitä pienempi tutkijan aineiston ja kuvauksen väliin tuleva osuus on. Edelleen positivistisen kielen tutkimuksen pääasiallinen metodiikka on konkreettisen kieliaineksen induktiivinen käsittely. Käytettävät käsitteet muodostetaan ja määritellään aineistoon nojautuvilla induktiivisilla yleistyksillä, eikä (äärikäsityksen mukaan) saa käyttää sellaisia teoreettisia entiteettejä, joilla ei ole suoria vastineita havaittavassa ulkomaa-ilmassa. Mahdollisimman pitkälle aineiston pitää saada puhua puolestaan.

[Brugmannin mukaan] — — kielentutkijan on vapauduttava hypoteesien samentamasta ilmasta ja mentävä kirkkaaseen todellisuuteen, josta hän voi saada sitä, mitä harmaat teoriat eivät koskaan pysty antamaan (Ravila 1945 s. 315).

220). Samaten ovat muodostuneet Virittäjän toimitusperiaatteet, vrt. Penttilä (1946 s. 324), Ruoppila (1960 s. 3) ja Tuomi (1971b). Nämä seikat ovat myös heijastuneet kouluopetukseen. Vuoden 1941 opetussuunnitelmassa tähdennettiin äidinkielen opetuksen kansallista ja eettistä tehtävää. Peruskoulun opetussuunnitelma vuodelta 1970 (POPS) on tässä suhteessa toisenlainen, vrt. Haavikko (1974 s. 177).

Paras kielioppi on se, jossa runsas, luotettava ja hyvin järjestetty aines itse puhuu puolestaan peittymättä kirjaviiden uusien termien ja kyseenalaisten käsitteiden hämähkinverkkoon (Ravila 1967 [1951] s. 35).

Se joka haluaa alistaa suomen kansankielen tutkimuksen suoraan invarianssien selvittelylle tai universaalien etsimiselle, voi työssään kyllä saavuttaa tuloksiakin, vaikka useimmiten kai joutuu myöntämään löydöksensä niukoiksi ja perin suhteellisiksi. Antoisampi osa varmaan on sillä, joka ennakoasenteista vapaana etsii taustaa ongelmallisille yksityiskohdille, suhteuttaa niitä yhä laajemmalti toisiin yksityiskohtiin ja siten rakentaa väljenevää tieteellisen selityksen kehikkoa. Kaikelle sille luo tutkimusaineiston määrätietoinen tallennus edellytyksiä. (T. Ikonen 1967 s. 143.)

Näistä sitaateista näkyvät selvästi oletus aineistojen objektiivisuudesta (ennakoasenteiden oletetussa puuttumisessa), induktion suositteluun sekä perspektiivin konkreettisuus (tallennustyön merkityksen korostamisessa ja varianssien suosimisessa).

3.2. A i n e s k e s k e i s y y s. Perspektiivin konkreettisuus ja positivistis-innoitteinen varman tiedon ihanne johdavat siihen, että (fysikaalinen) kielen aines saa tutkimuksessa hyvin tärkeän aseman. Tästä syystä fennistiikan tieteenihanteen hallitsevimpiä piirteitä on a i n e s k e s k e i s y y s. 1900-luvun fennistiikalle tunnusomaista onkin ollut suurten aineksenkeruuhankkeiden asteittainen toteuttaminen ja näin kertyneiden aineistojen vähittäinen muokkaaminen ja julkaiseminen. Näitä projekteja ovat varsinkin Nykysuomen sanakirja, Kansankielen sanakirja, Vanhan kirjasuomen sanakirja, Karjalan kielen sanakirja ja Nauhoitarkiston toiminta. Edelleen on mainittava 1960-luvulla alulle pantu kansankielen muoto- ja lauseopillisten ainesten keruu.

On itsestään selvää, että empiiristen tieteiden täytyy nojata empiirisiin tosioihin. Fennistien kannanotoista saa kuitenkin toisinaan sen käsityksen, että aineksen keruu ja muokkaus olisivat tieteellisen

fennistiikan tärkeimmät tehtävät tai että tieteellistä fennistiikkaa voi harjoittaa vain nojaamalla tällaisiin aineistoihin:

Tämän laitoksen [nim. Turun Yliopiston silloisen suomen kielen ja fonetiikan laitoksen: F.K.] tärkeimpiin tieteellisiin tehtäviin kuuluu murreaineuksen, ennen kaikkea lounaismurteiden, kerääminen ja tallettaminen (Ikola 1959 s. 225).

Tarkat tiedot elävän kansankielen kaikista vaiheista ovat olleet ja tulevat aina olemaan kielentutkimuksemme tärkeintä operaatioainesta. — — Laajin ja kaukokantoisin niistä toistä, jotka suomen kielen tutkijoita odottavat, on kuitenkin yhtenäisten murrenäytteiden tallentaminen nykyaikaisin menetelmin, magnetofonin avulla. — — Tällä hetkellä suurin osa maamme fennisteistä ja fennougristeista on tavalla tai toisella valjastettu sanakirjatoihin, seikka mihin ulkomaisen kielentutkijan huomio heti kiintyy, vaikka se meistä itsestämme tuntuu aivan luonnolliselta. (Virtaranta 1959 s. 441, 446, 448.)

Äännehistoriallista teosta arvioitaessa on tapana kiinnittää erityistä huomiota kieliaineeseen ja varsinkin sen luotettavuuteen, riittävyteen ja edustavuuteen (Leskinen 1961 s. 137).

Kerätty tai vielä kerättävissä oleva aineisto suo suomalaisille tutkijoille poikkeuksellisen otolliset mahdollisuudet pysyä yhä edelleen kansainvälisen kehityksen kärkijoukossa (T. Ikonen 1965 s. 317).

[Ilman Sanakirjasäätiön murreaineskokoelmia: F.K.] — — suomen kielen tieteellistä tutkimusta ei enää pariin kolmeen vuosikymmeneen ole voitu ajatella suoritettavaksi, olipa tutkimuksen aihe minkäluonteinen tahansa (Rapola 1960b s. 122).

Luotuaan useampisivuisten katsauksen eri keruu- ja sanakirjaprojekteihin ja mainittuaan lyhyesti eräistä muista kollektiivisista hankkeista Ikola puolestaan toteaa:

Esittämäni hieman luettelomainen katsaus riittänee osoittamaan ainakin sen, että yliopistojemme suomen kielen laitosten tieteellinen toiminta nykyään on sängen monipuolista. — — Laitosten tieteelliseen toimintaan kuuluu tietenkin lisäksi yksityisten tutkijoiden suorittama henkilökohtainen tutkimustyö. (Ikola 1970 s. 188—189.)

Aineskeskeisyyden taustan valaisemiseksi on vielä mainittava, että sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seura että Kotikielen Seura antavat tärkeän sijan tähdellisen aineiston tallentamiselle (ks. Kotikielen Seuran säännöt, Vir. 1968 s. 211 sekä Rapola 1960a s. 28). Vihdoin KTK (1965) esittää fennistiikan osalta melkein yksinomaan aineksenkeruu- ja aineksenmuokkaushankkeita. Tähän fennistiikan tulevaisuuden ohjautumiseen ratkaisevasti vaikuttavaan seikkaan palaan tuonnempana.

4. Tieteenparadigma: koavaa tarkastelua. Fennistiikan perspektiivin konkreettisuus ja historismi sekä sen tieteenihanteen positivistisuus ja aineskeskeisyys ovat junggrammaattista perua. Vuosisadan vaihteen takäläinen junggrammaattisuus oli ulkoapäin tullut innovaatio, joka mullisti silloisen kielitieteen perusteita. Junggrammaattinen paradigma hyväksyttiin, ja se kehittyi verrattain nopeasti fennistiikkaa hallitsevaksi. Yllä olen osoittanut, miten positivistisin menetelmin operoiva dialektologinen äänne- ja muotohistoria on ollut fennistiikan normaalitiedettä. Vrt. tässä suhteessa vielä Yli-Vakkurin luonnehdintaan:

— — tutkimuksia on tehty pääasiassa —  
— äänne-, muoto- ja johto-opin alalta ja niitäkin enimmäkseen yhtä, hyväksi tunnettua mutta yksipuolista menetelmää käyttäen (Yli-Vakkuri 1973 s. 46—47).

Paradigman vakiintumista seuraa tieteen kehityksessä monesti normaali-tieteen kausi, jolla on kaksi ominaisuutta. Ensinnä sisäistä kritiikkiä harjoitetaan vain vähän, mikä on luonnollista sikäli kuin paradigma osoittautuu käyttökelpoiseksi (vrt. kohtaan 5). Toiseksi ei myöskään tunneta tarvetta laajempaan teoreettiseen tai metodologiseen uudistumiseen:

Mitään jyrkkää muutosta sen sijaan, muutosta, joka koskisi tutkimuksen perusteita ja jota sen vuoksi voisi sanoa jyrkäksi,

tuskin voi havaita verratessa toisiinsa Viritäjän alku- ja loppupään artikkeleita. Viritäjän ensimmäinen vuosikerta erottuu perusnäkömyksensä puolesta nähtävästi selvemmin edeltäjästään Kielettärestä kuin sen tuorein vuosikerta ajallisesti varsin etäällä olevasta ensimmäisestä. Kehityksen tasaisuutta osoittanee omalla tavallaan, etteivät mitkään tieteen muotivirtaukset, esim. fonologia tai marrilaisuus, ole saaneet Viritäjässä vähimmälläkään tavalla näkyvää asemaa. Se mikä niissä ja niihin verrattavissa on ollut kestävä, se on meluttomasti ja paisuttelematta omaksuttu, tai sitten se on ollut tuttu ja tunnustettuna jo vanhastaan. (Penttilä 1946 s. 336—337.)

Kielitieteen työkentän laajeneminen ja uusien menetelmien käytäntöön otto eivät vielä järkytä historioivan tutkimuksen asemaa (Leskinen 1968 s. 7).

Mitä vakuuttuneempi tutkija on oman paradigmansa oikeellisuudesta, sitä skeptisemmin hän suhtautuu muiden paradigmojen mukaan tehtyyn tutkimustyöhön. Sellaista tutkimusta, joka poikkeaa ratkaisevasti oman paradigman pelisäännöistä, pidetään näin usein kyseenalaisena, epäonnistuneena tai jopa epätieteellisenä. Paradigman normaalitieteen kaudella suhtaudutaan monesti kielteisesti innovatiiviseen tutkimukseen (ajatelkaamme vaikkapa Lauri Hakulisen semanttisaiheisen väitöskirjan vastaanottoa 1930-luvulla tai sitä yllättävän viileää vastaanottoa, minkä Paavo Siron »Suomen kielen lauseoppi» on saanut osakseen). Lienee syytä korostaa, että tällaisia suhtautumisia on helppo osoittaa mistä tahansa paradigmasta; vrt. generativismin osalta Paul Postalín käsityksiin strukturalismin tieteellisestä arvosta teoksessa »Aspects of phonological theory».

Positivistisainnoitteisten premissien lisäksi perspektiivin kansallishenkisyys saa aikaan sen, että fennistiikka on etäännyntynyt yleisen kieliteorian ongelmanasetteluista. Fennistiikka on näin tavallaan itse-riittäinen, ja se on pitkään ensisijaisesti keskittynyt tutkimaan suomen kielen historiallisia vaiheita osana kansallista kulttuuriperintöä tärkeinä aputieteinään folkloristiikka, kansatiede ja paikallishistoria.



Tällaista kantaa on ehkä pontevimmin ajanut Martti Rapola:

Vihdoin on syntymässä chyt, kiinteästi organisoitu kielen ja kirjallisuuden tutkimuskeskus, jonka toivomme sulkevan piiriinsä kirjallisuuden sanan laajimmassa mielessä, siis kirjoitettuna tuotetun lisäksi runo- ja proosamuotoon kiteytyneen kansanperinteen uskomuksineen, tapoineen ja kaikkineen (Rapola 1967 s. 139).

Täten fennistiikka on joutunut verrattain etäälle kielitieteen teorianmuodostuksen ja metodologian kehittymisestä. Tästä oloilasta on huomautettu eksplisiittisestikin:

Avoimesti lienee myönnettävä, että viime vuosikymmeninä eivät meillä uudet kielitieteen teoriat ole saaneet osakseen sitä huomiota, mikä niille olisi kuulunut (Alhoniemi 1971 s. 210).

Suomessahan ei ole pitkiin aikoihin uskaltanutta yleisen kielitieteen alueelle; on pikemminkin pysyttäytytty kielimateriaalia koskeissa erityisongelmissa (Wiik 1971 s. 59). Vrt. myös Hakanen (1972 s. 322) ja Yli-Vakkuri (1973 s. 46–47).

Minkä tahansa tieteenhaaran tai koulukunnan paradigma vaikuttaa ratkaisevasti toisaalta koulutuksen rakenteeseen ja sen sisältöön, toisaalta tutkimuksen suunnitteluun ja sen toteuttamiseen. Seuraavissa kohdissa tarkastelen näitä ongelmia.

5. Tieteenparadigma ja koulutus. Keskityn analysoimaan Helsingin yliopiston suomen kielen tutkintovaatimuksia, koska ne pitkälti ovat olleet ohjeellisia muille yliopistoille (vrt. Wikberg 1972 s. 35). Ei ole vaikea havaita, miten opinnot on laadittu vallitsevan paradigman mukaisiksi. Historismin osuus on huomattava approbaturista lähtien sekä kuunneltavien kurssien että luettavan kirjallisuuden suhteen (vrt. tarkemmin Yli-Vakkurin 1973 selvitykseen). Huomio kiintyy myös siihen, että kielitieteen teoriaan perehdyttävät kurssit luetaan Ravilan »Johdatus kielihistoriaan» ja Erkki Itkosen »Kieli ja sen tutkimus» -teosten mukaan, jotka ovat perspektiiviltään

nimenomaan historioivia. Täten opiskelijoiden huomio alusta alkaen kohdistetaan kielihistoriaan. Metodologinen koulutus on jäänyt vähiin. Sitä on lähinnä vain cum lauden kenttätyötä edeltävä opastuskurssi, ja kenttätyö itsessään lienee useimmiten aineksen keruuta (vrt. aineskeskeisyyteen). Teoreettis-metodologinen perehtyminen esim. eri kielioppimalleihin ja siihen, miten ne soveltuvat suomen kielen kuvaukseen ja opetukseen, jäänee käytännössä vähiin. Jyväskylän, Oulun ja etenkin Tampereen yliopistojen tutkintovaatimukset poikkeavat jonkin verran Helsingin vaatimuksista. Tampereella cum laudessa on eksplisiittisesti annettu tilaa sosio- ja psykolingvistiikalle sekä uudistuneelle metodikoulutukselle. Mutta kaikkien yliopistojen opinto-ohjelmien pääsisältö ja painopiste ovat olennaisesti samat.

Kaiken kaikkiaan tutkintovaatimukset heijastavat tieteenparadigmaa hyvin selvästi. Ensimmäisessä ne perehdyttävät opiskelijoita perinteiseen diakronisvoittoiseen kielentutkimukseen ja suomen kielen historiallisiin vaiheisiin. Ne suosivat yhtä katsantotapaa muiden kustannuksella. Ottaen huomioon, että suomen kielen opiskelijoiden enemmistö siirtyy käytännön elämän palvelukseen opettajiksi, sanomalehtimiehiksi, kääntäjiksi jne. ja että näitä ammatteja varten laajalti tarvitaan toisenlaisia teorian ja käytännön taitoja kuin ne, mitkä perinteisen tieteenparadigman mukainen koulutus antaa, ei ole yllättävää, että tutkintovaatimuksiin yleisesti ollaan tyytymättömiä:

— — vaatimuksista saa turhaan etsiä jotakin, joka suoranaisesti ottaisi huomioon suurimman ammattiryhmän, opettajat (Wikberg 1972 s. 37).

Kieliopin opetuksen paikallaan polkemisen todetessaan on pakko päätyä olettamukseen, että opettajien koulutuksessaan saama kuva kielestä ja äidinkielen opetuksen perustavoitteista on ollut liian yksipuolinen (Mäenpää 1974b s. 36).

Äidinkielen opettajien havahtuminen siihen tosiasiaan, että on olemassa muutakin

kuin diakronista kielentutkimusta, ja että kieltä voidaan kuvailla muutenkin kuin perinteisen kielioopin luokituksin, on varsin uusi ilmiö (Mäenpää 1974b s. 38).

Nykyinen opettajankoulutus ei meitä ole erityisen hyvin tässä suhteessa varustanut [nim. ymmärtämään kielen yleistä toimintaa ja yksilön kielellisten kykyjen kehittymistä: F.K.] (Ruusuvuori 1974 s. 72).

Yliopistojen opetusohjelmat ja tutkimus on suunnattava palvelemaan opettajien tiedon tarvetta, opettajankoulutus on tehtävä nykyistä tarkoituksenmukaisemmaksi — (Teesit, ÄOLV XXI s. 143).

Nämä kannanotot alleviivaavat opettajankoulutuksen uudistamisen tarpeellisuutta. Vastaava koskee tähän asti melkein olematonta tutkijankoulutusta. Sellaisena tuskin voi pitää esim. seminaareja, joissa käsitellään melkein valmiita töitä. Yleinen käsitys humanistisesta tutkijasta näyttää olevan se, että hän tekee työnsä »itsenäisesti», so. käytännössä yksin. Tämä tieteellisen individualismin periaate on ehdottomasti tarkistuksen tarpeessa. Mielekkääseen tutkijankoulutukseen täytyy sisältyä ryhmätyötä, laajapohjainen perehtyminen erilaisiin teorioihin ja metodeihin sekä yleistä tieteenteoriaa.

Opetusministeriön asettama vuoden 1973 opettajankoulutustoimikunta tulee tänä vuonna esittämään ehdotuksensa mm. uusituiksi suomen kielen tutkintovaatimuksiksi. Mikäli ehdotus osoittautuu käyttökelpoiseksi, sen toteuttaminen on ilmeisen tärkeä ja kiireellinen tehtävä.

6. Tieteenparadigma ja tutkimuksen ohjaus. »Kansallisten tieteiden kehittämissuunnitelmassa 1966—80» (KTK 1965) fennistiikan tulevaisuuden suuntaviivat ja tutkimuskohteet on tarkoin määritetty. Pinnallinenkin tutustuminen KTK:hon osoittaa, että tutkimusta ohjataan nimenomaan luonnehtimani tieteenparadigman mukaisesti. Seuraavassa kiinnitän huomiota muutamaani periaatteellisiin seikkoihin, joista mielestäni ei ole keskusteltu tarpeeksi.

Ensinnäkin kansallisiksi tieteiksi katso-

taan »ahtaassa merkityksessä» (KTK 1965 s. 8) vain kotimaiset kielet, suomen sukukielet, kotimainen kirjallisuus sekä aineellisen ja henkisen kansankulttuurin tutkimus. Tämä näkemys fennistiikan sijoittumisesta tieteiden joukkoon perustuu kansallishenkiseen perspektiiviin. Mutta on olemassa vaihtoehtoisiaakin perspektiivejä. Fennistiikka voisi suuntautua enemmän kohti yleistä kielitiedettä ja fonetiikkaa, muita erityiskielitieteitä sekä kohti soveltavaa tutkimusta ja psykologiaa, sosiologiaa, kasvatustiedettä jne.

Mutta KTK:n tärkein ohjaustekijä on toimeenpantavien tutkimusprojektien määrittäminen. Näitä hankkeita mainitaan fennistiikan osalta yksitoista kappaletta. Voimme todeta, että lähes kaikki liittyvät paradigman mukaiseen aineksen keruuseen ja muokkaukseen. Kyseiset hankkeet ovat suomen murteiden sanaston ja muoto-opillisten aineiden keruu, sanastokokoelmien kopiointityö, nimistön tallennus, suomen ja sen sukukielten nauhoitukset, kansankielen sanakirja sekä lukuisat paikallismurteiden sanakirjat, vanhan kirjasuomen sanakirja, karjalan kielen sanakirja, suomen murteiden kartasto sekä suomen sukukielten aineidenmuokkaussuunnitelmat. Lyhyesti mainitaan yleiskielen murrosvaiheen tutkimisen tarpeellisuus. Kohdassa »Nyky-suomen alaan kuuluvia hankkeita» käsitellään melkein yksinomaan sanakirjaprojekteja ja kielenhuoltotyötä. Näiden suurhankkeiden lisäksi loppunäkökohdissa kosketellaan lyhyesti yksittäisiä tutkimusprojekteja.

Voidaan todeta, että KTK:n painopistealat mitä suurimmassa määrin ovat aineskeskeisiä. Tämä on perinteisen tieteenparadigman luonteenomaisia piirteitä. Monesti tieteellisen edistyksen katsotaan olevan suoraan riippuvainen keruutyön edistymisestä (jolloin teorianmuodostus ja metodologian kehittäminen implisiittisesti joutuvat taka-alalle):

Kerätty tai vielä kerättävissä oleva aineisto suo suomalaisille tutkijoille poikkeuksellisen otolliset mahdollisuudet pysyä yhä edelleen kansainvälisen kehityksen kärkijoukossa (T. Itkonen 1965 s. 317).

Valtiovallasta [ts. sen keruuprojekteja varten myöntämistä rahavaroista: F.K.] riippuu nyt, alkaako kansallisten tieteiden aloilla uusi kukoistuskauti vai tulemmeko jäämään kilpailussa yhä enemmän muista jälkeen (Ikola 1967 s. 269).

KTK:n tutkimushankkeiden aineskeskeisyys antaa aihetta esittää muutamia yleisiä huomautuksia aineistojen (ulko maailman tosioiden) asemasta ja merkityksestä empiirisessä tieteessä. Positivistinen tieteenihanne perustuu oletukseen tutkimusaineistojen itseisarvosta ja niiden objektiivisuudesta. Uudemmassa antipositivistisessä tieteenteoriassa on sen sijaan tähdennetty, että aineistot aina ovat tulkinnanvaraisia ja että niillä on itseisarvoa vain suhteessa käytettyyn teoriaan ja sen mukaan asetettuihin tutkimusongelmiin (vrt. Lindström et al 1972). Edelleen aineistot voidaan kerätä vain suhteessa tietoisesti tai tiedostamatta omaksuttuun paradigmaan.

On ilmeistä, että KTK:n projektit ensisijaisesti palvelevat perinteistä paradigmaa, joka keskittyy murremaantieteseen, vanhan kirjasuomen tutkimukseen, sanastohistoriaan, paikannimitutkimukseen jne. Ajatelkaamme vaikkapa sanakirjatöiden semanttista käyttökelpoisuutta. Jos aines muokataan ja esitetään atomistisen sanasemantiikan periaatteiden mukaisesti, se on kyllä käyttökelpoista sanahistorioitsijalle ja etymologille mutta se on vaikeakäyttöisempää sellaiselle tutkijalle, joka käyttää kontekstuaalista semantiikan teoriaa. Täten on selvää, etteivät kieliaines ja sen keruu ole niin objektiivisen tosia ja ristiriidattomia kuin niiden monesti positivistisesti oletetaan olevan. Aineistoilla on arvoa ensisijaisesti vain suhteessa siihen teoriaan, jonka puitteissa ne on kerätty. Tältä kannalta valaiseva on Ikolan käsitys Sanakirja-

säätiön laajojen kokoelmien käyttökelpoisuudesta:

Sanakirjasäätiön kokoelmat eivät tietenkään riitä täyttämään muoto- ja lauseopillisen tutkimuksen tarpeita, koska ne on kerätty ja järjestetty toisenlaista tarkoitusta varten (Ikola 1970 s. 187).

Tämä »toisenlainen tarkoitus» on ilmeisesti perinteisen perspektiivin suosima äänne- ja sanastonhistoria. Äännehistorian kulta-aikoina muoto- ja lauseoppi eivät kiinnostaneet tutkijoita laajemmalti. Kansankielen muoto- ja lauseopillisten keruuhankkeiden aloittaminen 1960-luvulla on merkki perspektiivin muuttumisesta. Mutta samalla huomaamme, miten tietyt tieteenparadigman premissit ohjasivat vuosisadan alkupuoliskon keruutoimintaa hiukan yksipuolisesti. Tästä syystä laajamittainen kenttätyö on nyt suoritettava uudelleen muoto- ja lauseopin osalta. Havaitsemme myös, miten aineistojen käyttöarvo suoraan kytkeytyy tieteenparadigmaan (vrt. yllä olevaan Ikolan sitaattiin).

Toisena esimerkkinä perspektiivin keruutoimintaa ohjaavasta vaikutuksesta voidaan mainita se käytäntö, että haastateltavia murreoppaita usein pyydetään puhumaan »vanhoista asioista» tms., etenkin sellaisista, jotka ovat kiintoisia myös folkloristiikan ja kansatieteen kannalta. Tällöin historismi ja kansallistieteellinen näkemys vaikuttavat keruuseen ja samalla sen tuloksiin ja aineksen yleiseen käytettävyyteen.

Olen halunnut korostaa sitä tosiseikkaa, että aineksen muodostaminen (»data formation») empiirisissä tieteissä on suoraan riippuvaista omaksutun paradigman sanelemista ongelmanasetteluista. Aineksen muodostaminen ei ole mekaaninen toiminta, joka on samaistettavissa keruun kanssa. Päinvastoin aineksen muodostamisen ongelmille sellaisille kuin validiteetille, reliabiliteetille, virhelähteille, subjektiivisuuden osuudelle, aineiston tarpeellisuudelle ja »arvolle» jne. tulisi itse asiassa omistaa hyvin paljon huomiota. Mutta näin ei ole ollut asianlaita fennis-

tiikassa, harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta. Näitä ovat Saukkosen (1960) ja Soutkarin (1970) huomautukset siitä, miten stereotyyppiset murrehaastattelut aiheuttavat kieliopillisille elementeille vinodistributioita, sekä se lähdekritiikki, jonka Rintala (1972) on kohdistanut osaan Sanakirjasäätiön kokoelmia. On tärkeää pitää mielessä, että tieteellisen tiedon laatua määrää paitsi teoreettisten oletusten paikkansapitävyys myös käytetyn primaariaineuksen luotettavuus jne. Fennistiikassa tulisi omistaa entistä paljon enemmän huomiota aineksen muodostamisen teoreettisille ja metodologisille ongelmille. Seuraavanlaisia kysymyksiä tulisi harkita tarkasti:

— Mitä varten kerätään jotain tietyn tyyppistä ainesta?

— Minkätyyppisten ongelmien ja hypoteesien valaisemiseksi tätä ainesta kerätään?

— Minkätyyppiselle tutkimukselle kyseisestä aineksesta on hyötyä?

— Paljonko ainesta tarvitaan?

— Minkälaisin menetelmin ainesta on kerättävä?

— Mikä on kerätyn aineksen validiteetti ja reliabiliteetti? Mitä virhelähteitä on olemassa? Voidaanko ne välttää ennalta? Jne.

Olemme nähneet, miten KTK:n projektit miltei järjestään tähtäävät aineistojen keruuseen ja muokkaukseen: tämä KTK:n ominaisuus on nähtävä vasten tieteenparadigman aineskeskeisyyden taustaa. KTK:n painopistealueet ovat nimenomaan perinteisen tieteenparadigman mukaisia. Sen sijaan ei puhuta esim. teorianmuodostusta edistävästä tutkimuksesta, kontrastiivisesta tutkimuksesta, kielen oppimisen tutkimuksesta, äidinkielen opettamiseen tai oppikirjojen tuottamiseen liittyvästä tutkimuksesta eikä kielitaidon mitattavuuden tutkimuksesta.

Jopa nykysuomen kieli- ja tyyliopin hanke katsotaan vähemmän tärkeäksi kuin alussa mainitut perinteiset projektit:

On tietymätöntä, milloin monista muista ajankohtaisista tutkimustehtävistä voidaan irrottaa tarpeellinen määrä päteviä, tutkijoita kieli- ja tyyliopin valmisteluun, — — (KTK 1965 s. 36).

KTK on kyllä perustutkimusohjelma (vrt. KTK 1965 s. 94), mutta kyseessä on nimenomaan perinteisen tieteenparadigman mukaan suunnattu perustutkimus.

Tutkimuksen priorisomis- ja painopisteongelmat ovat arvovaraisten kannanottojen ja niihin nojautuvien ratkaisujen varassa. Mikä *A*:n mielestä on tällainen ja kiireellinen tutkimustehtävä, voi *B*:n mielestä olla vähemmän tärkeä. Tästä syystä tutkimuksen ohjaustekijät tulisi tehdä eksplisiittisiksi ja niistä tulisi keskustella avoimesti. Fennistiikan painopiste on ollut verrattain suppea-alainen, ja KTK jatkaa tätä perinnettä. On melkoinen ristiriita siinä, että yliopistojen suomen kielen laitokset etupäässä kouluttavat opettajia mutta toisaalta eivät osoita juuri minkäänlaista kiinnostusta kielen oppimisen ja opettamisen ongelmien tutkimusta kohtaan:

[Äidinkielen opetuksen teorian suhteen: F.K.] — — toistaiseksi puuttuu vielä perustutkimuskin melkein kokonaan. — — Suomen kielen tutkijoilta odottaisi nykyistä suurempaa harrastusta kielen oppikirjojen ja niiden taustalla olevien kielioppimallien erittelyyn. (Mäenpää 1974a s. 15, 17.)

— — äidinkielen oppimistapahtumasta saatavissa oleva teoreettinen tieto on paljon hauraampaa [kuin uusien kielten: F.K.]. Tuntuuko tutulta? (Lonka 1974 s. 114.)

Äidinkielen opettajain liiton asettama tutkimusten kannustamisryhmä esitti joulukuussa 1974 ilmestyneessä katsauksessaan mm. joukon tärkeiksi katsottuja tutkimusaiheita, joista hiukan mukaillen poimin joitakin:

— Suomen kielen oppimisen vaiheet lapsilla

— Virheanalyysi lapsen kielenoppimisen kannalta

— Mitä puhetilanteita koulussa on opetettava?

- Vieraan kielen opettamisen vaikutus oppilaiden äidinkielen kehitykseen
- Koulukirjojen luettavuudesta
- Eri kielioppimallien soveltuvuus kielen eri ilmiöiden opettamiseen
  - Ruotsista palanneiden suomalaislasten kielelliset vaikeudet
  - Oppimistavoitteiden tieteellinen analyysi
  - Miten osakielet vaikeuttavat opetusta?
  - Äidinkielen ja vieraiden kielten opetusmenetelmien vuorovaikutus

On mitä tarpeellisinta, että fennistiikka suuntautuisi entistä paljon suuremmassa määrin myös kohti tällaisia soveltavia ja muita yleiskieliteoreettisia tutkimusaiheita.

7. Loppunäkökohtia. Alussa korostin luonnehtimani tieteenparadigman suhteellisuutta ja tällaiseen abstraktioon liittyvää liiallisen yleistyksen vaaraa. Olen ensisijaisesti valottanut eräiden huomattavaa päätös- ja ohjausvaltaa omaavien fennistien teoreettis-metodologisia kannanottoja, ja täten abstrahoi-mieni piirteiden olen katsonut muodostavan fennistiikan tieteenparadigman. Mutta tämä paradigma ei toisaalta ole sellainen kivetynyt opinkappale, jota kaikki fennistit aina noudattaisivat. Viime aikoina on näkynyt uscita merkkejä vaihtoehtoisten katsantokantojen voimistumisesta. Semantiikan, lause- ja tyyliopin harrastuksen lisääntyminen (etenkin äännehistorian kustannuksella) on ilmeinen silmäiltäessä uudempien väitöskirjojen aihepiiriä ja 1970-luvun Virittäjän sisältöä; yleisen kielitieteen merkitystä kouluopetukselle on tähdennetty (ks. Vir. 1/1971 s. 76—77); suomen kielen yliopistollisia tutkintovaatimuksia uudistettiin 1960-luvulla mm. siten, että folkloristiikan ja kansatieteen osuus väheni (ks. Alhoniemi 1971); Virittäjä on sisällöllisesti kehittynyt samaan suuntaan (ks. Tuomi 1971b); vuotuiset suurelta osalta uusien teorioiden foorumiksi kehittyneet

lauseopin ja semantiikan päivät käynnistyivät vuonna 1972.

Nämä tendenssit voidaan tulkita osoituksiksi fennistiikan tieteenparadigman uudistumiskyvystä, mutta koko totuus ei sisälly tähän toteamukseen. Usean nuoremman fennistin tutkimusharrastukset suuntautuvat kohti uusia ongelmanasetteluja ja perinteisistä poikkeavia teorioita; sama koskee tulevien äidinkielen opettajien tietojen tarvetta. Mutta toisaalta perinteinen tieteenparadigma laajalti hallitsee sekä koulutusta (vrt. tutkintovaatimuksiin) että tutkimuksen suunnittelua (vrt. KTK:hon). Tämä on ilmeinen ristiriita. Thomas Kuhnin klassista tieteen-teoreettista mallia hyödyntämällä voimme hiukan kärjistäen väittää, että fennistiikka on eräänlaisessa kriisitilassa, koska monien opiskelijoiden, opettajien ja tutkijoiden tietojen tarve, teoreettinen asennoituminen, mielenkiinnon kohteet ja yleinen arvojärjestelmä ovat olennaisesti toisenlaiset kuin ne, mitkä perinteisen tieteenparadigman mukainen koulutus ja tutkimussuunnittelu tarjoavat. He tarvitsevat uutta tietoa ja perehtymistä uusiin teorioihin. Mutta tällainen uudelleen orientoituminen ei koskaan ole helppoa.

Olen pyrkinyt pysyttämään keskustelun periaatteellisella tasolla. Korostan, etten väheksy yksityisten tutkijoiden tai 'yleisen fennistiikan' aloillaan saavuttamia tuloksia (niin kuin Suhonen 1974 s. 416 varoituksistani huolimatta olettaa minun tekevän). Päinvastoin tarkoitukseni on ollut rakentava, nimittäin muuttamien fennistiikan premissien ja ohjaus-tekijöiden kartoittaminen. Tällaiset premissit ovat arvovaraisia, ja siksi niistä keskusteleminen on vaikeaa. Syntyy helposti väärinkäsityksiä, ja näin saattaa käydä eritoten, jos ei haluta tunnustaa, että tiedekin perimmiltään lepää subjektiivisten arvostusten varassa. Mutta tutkimusprosessin premissien ja tavoitteiden eksplisiittiseksi tekeminen, niistä keskusteleminen ja niiden jatkuva uudelleen

arvioiminen kertyneen tiedon ja muuttuvien teorioiden valossa on kuitenkin tieteellisen toiminnan olennaisimpia ominaisuuksia, ja kaikki tämä on erityisen tärkeää ajankohtana, jolloin vanhan paradigman sijasta yhä laajemmalti ruvetaan tuntemaan tarvetta kokeilla uusia.

#### LÄHTEITÄ

- ALHONIEMI, A. 1971. Suomen kielen yliopisto-opiskelun ja -opetuksen vaihteita. — SJ 13 s. 206—211.
- HAAVIKKO, R. 1974. Keskustelua äidinkielen opetuksesta. — ÄOLV XXI s. 175—189.
- HAKANEN, A. 1972. Lingvistiikkaa ja fennistiikkaa. — Vir. 3 s. 321—325.
- HAKULINEN, L. 1946. Kielentutkimuksemme tulevia tehtäviä. — Vir. 3 s. 340—345.
- HAKULINEN, L. 1956. Kotikielen Seuran 80. toimikauden päättyessä. — Vir. 2 s. 166—167.
- HIRVONEN, P. (toim.) 1972. Tätä mieltä kielten opetuksesta. AFinLa 5. Turku.
- IKOLA, O. 1959. Suomen kielen ja sen lähialojen yliopistollinen opetus- ja tutkimustyö Turussa. — SJ 1 s. 224—227.
- IKOLA, O. 1967. Kansallisten tieteiden lähiajan tavoitteista. — SJ 9 s. 266—269.
- IKOLA, O. 1970. Yliopistojen suomen kielen laitosten tieteellisestä toiminnasta. — SJ 12 s. 185—189.
- ITRONEN, Esa 1974. Linguistics and metascience. *Studia Philosophica Turkuensia*. Fasc. II. Kokemäki.
- ITRONEN, T. 1965. Kansallisten tieteiden kehittämisohjelma 1966—80. — Vir. 3 s. 316—318.
- ITRONEN, T. 1967. Hankkeista toteutukseen. — Vir. 2 s. 141—143.
- ITRONEN, T. 1968. Äidinkieli, koulu ja yliopisto. — Vir. 2. s. 109—115.
- ITRONEN, T. 1969. Tutkimuksemme perusta. — Vir. 2 s. 186—190.
- KARLSSON, G. 1965. Piirteitä suomen yleiskielen kehityksestä 1900-luvulla. — Vir. 1 s. 9—17.
- KOHTAMÄKI, I. 1968. Perinteestä irrottautuminen ja perinteen velvoitus. — SJ 10 s. 202—205.
- KTK 1965 = Kansallisten tieteiden kehittämisohjelma 1966—80. Suomi 112: 1. SKS, Helsinki.
- KUHN, T. 1970. The structure of scientific revolutions.<sup>2</sup> The University of Chicago Press, London.
- LESKINEN, H. 1961. *Tuorein äännehistoriamme*. — Vir. 1 s. 136—153.
- LESKINEN, H. 1968. Historioivan kielentutkimuksen asemasta. — Vir. 1 s. 1—9.
- LINDSTRÖM, J. & al. 1972. Perspektiv och vetenskapsideal. Inst för vetenskapsteori, Göteborgs universitet, kompendium 29.
- LONKA, I. 1974. Kirjoittaminen ja puhuminen. — ÄOLV XXI s. 106—124.
- MÄENPÄÄ, A.-L. 1974a. Kirjoittamaton historia. — ÄOLV XXI s. 15—30.
- MÄENPÄÄ, A.-L. 1974b. Muutosten kenttä. — ÄOLV XXI s. 31—54.
- PAUNONEN, H. 1970. Suomen ja sen lähisukukielten tutkimuksen luonteesta ja saavutuksista 1960-luvulla. — Vir. 3 s. 329—356.
- PENTTILÄ, A. 1928. Selittämisestä kielitieteessä. — Vir. 1 s. 277—285.
- PENTTILÄ, A. 1946. Virittäjä 50-vuotias. — Vir. 3 s. 323—339.
- PENTTILÄ, A. 1971. N. Chomskyn edustaman transformaatioteorian ns. pinta- ja syvärakenteesta. — Vir. 1 s. 4—22.
- RAPOLA, M. 1960a. Aatteen ja toiminnan traditiot Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa. — Vir. 1 s. 27—32.
- RAPOLA, M. 1960b. Suomalais-ugrialaisten kielten tutkimuslaitos ja sanakirjatyöt. — Vir. 2 s. 120—130.
- RAPOLA, M. 1967. Lönnrot-instituutti. — Vir. 2 s. 137—141.
- RAVILA, P. 1945. Suomalais-ugrialaisten kielten taiputuksen historiaa. — Vir. 3 s. 314—326.
- RAVILA, P. 1967. Totuus ja metodi. WSOY, Porvoo.
- RINTALA, P. 1972. Suomen *läntä*-loppuiset adjektiivit. SKST 306. SKS, Helsinki.
- RUOPPILA, V. 1960. Päätoimittajan vaihtuessa. — Vir. 1 s. 1—3.
- RUUSUVUORI, R. 1974. Synteesiä etsimässä. — ÄOLV XXI s. 58—78.
- SAUKKONEN, P. 1960. Uusi murrekirja. — Vir. 1 s. 53.
- SETÄLÄ, E. N. 1921. Kielentutkimus ja oikeakielisuus. Otava, Helsinki.
- SOUTKARI, P. 1970. Tietolipas kielennauhoituksesta. — Vir. 4 s. 495—502.
- SUHONEN, S. 1974. Kolmannet lauseopin ja semantiikan päivät. — Vir. 4 s. 413—417.
- TUOMI, T. 1971a. Suunnitelmia, mietteitä ja mietintöjä. — Vir. 1 s. 1—3.
- TUOMI, T. 1971b. 75 vuotta Virittäjää. — Vir. 4 s. 341—342.

